

سرشناسه:	الهامی، علی، ۱۳۴۰ -
عنوان و نام پدیدآور:	ساختار قدرت سیاسی خلافت عباسیان و تأثیر آن بر تمدن اسلامی (از آغاز تا پایان قرن چهارم هجری) / علی الهامی؛ تدوین نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.
مشخصات نشر:	قم: دفتر نشر معارف، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری:	۴۰۰ ص.
فروست:	مجموعه تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی؛ ۵۰
شابک:	978-964-531-651-6
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبأ
موضوع:	عباسیان - تاریخ
موضوع:	کشورهای اسلامی - سیاست و حکومت - ۱۳۲ - ۶۵۶ ق.
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها.
شناسه افزوده:	دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی.
شناسه افزوده:	نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر معارف.
رده‌بندی کنگره:	DS۳۸/۶/۰۷۴: ۱۱۹۳
رده‌بندی دیوئی:	۵۵۶/۷۰۲
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۳۴۷۱۵۸۸

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفکس واحد ارزیابی علمی: ۳۷۷۴۹۹۱۹ - ۰۲۵

صندوق پستی: ۶۱۷۳ - ۳۷۱۵۵

پست الکترونیکی: arzyabi@maaref.ac.ir

ساختار قدرت سیاسی خلافت عباسیان و تأثیر آن بر تمدن اسلامی

(از آغاز تا پایان قرن چهارم هجری)

www.ketab.ir

حجت الاسلام والمسلمین دکتر علی الهامی
عضو هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی تهران

مجموعه تاریخ

۴۹

با اقرار قدرت سیاسی خلافت عباسیان
و تأثیر آن بر تمدن اسلامی
(از آغاز تا پایان قرن چهارم هجری)

نویسنده: علی الهامی

نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

حروفچین: اعظم یزدلی

ویراستار: امیرعباس رجبی

صفحه‌آرا: صالح زارع

ناشر: دفتر نشر معارف

نوبت چاپ: یکم، پاییز ۱۳۹۳

شمارگان: ۷۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۵۳۱ - ۶۵۱ - ۶

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

مدیریت پخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴

پاتوق کتاب قم (شعبه یک): خیابان شهدا، روبه‌روی دفتر مقام معظم رهبری، تلفن: ۳۷۷۳۵۴۵۱

پاتوق کتاب قم (شعبه دو): ابتدای بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها،

تلفن: ۳۲۹۰۴۴۴۰

پاتوق کتاب تهران: خیابان انقلاب، چهارراه کالج، پلاک ۷۱۵، تلفن: ۸۸۹۱۱۲۱۲؛ نمابر: ۸۸۸۰۹۳۸۶

نشانی الکترونیکی: E-mail: info@ketabroom.ir، پایگاه اینترنتی: www.ketabroom.ir

سخن آغازین

رسیدن ملت‌ها و املاک به فراز تمدن، جز با صبر و استقامت و شکوفایی استعدادها و به ظهور رساندن قابلیت‌ها ممکن نیست. یکی از نخستین گام‌ها برای بنیان نهادن هر تمدنی، داشتن پشتوانه فرهنگی است و تنها یک فرهنگ متعالی می‌تواند زیربنای ظهور یک تمدن باشد. سپس در پناه چنین فرهنگی، نظام‌های مختلف مردم نیاز به یک تمدن اعم از سیاسی، قضایی و آموزشی سامان می‌یابد و تمدن در پرتو فعالیت صحیح و هدفمند آن نظام‌ها به بار می‌نشیند.

تمدن اسلامی نیز در برهه‌هایی از تاریخ حیات خود، فرارو و فرودایی را تجربه کرده است؛ از جمله قرن چهارم هجری که یکی از این نقاط فراز است و از این رو بررسی نظام‌های این برهه تاریخی و البته دوره‌های اخیر آن برای دستیابی به نقاط قوت و حتی آسیب‌هایی که تمدن اسلامی را تهدید می‌کرد و می‌کند، حائز اهمیت است.

نوشتار پیش‌رو که به قلم فاضل ارجمند جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر علی‌الهامی سامان یافته، تلاشی در این زمینه است. ایشان با بررسی ساختار قدرت سیاسی خلافت عباسیان از آغاز تا پایان قرن چهارم هجری، تأثیر آن را بر تمدن اسلامی بررسی کرده است. همان‌طور که نویسنده محترم در مقدمه متذکر شده‌اند، فرضیه این پژوهش آن است که مناسبات ساختار قدرت سیاسی و فرآیند فراز و فرود تمدن اسلامی در دوران خلافت عباسی بر محور «انسجام قدرت و عدم انسجام درونی قدرت» رابطه معناداری یافته است و این فرآیند در موازنه سه نهاد: «خلافت»، «امارت» و «نظام امیرالامرای» به لحاظ قرار گرفتن هر یک در هسته مرکزی قدرت سیاسی در نوسان بوده است. نویسنده متغیر اصلی و تأثیرگذار بر فرآیند تمدنی را هسته

مرکزی قدرت می‌داند و نقش هر کدام از نهادهای یادشده را بر فراز و فرود تمدن اسلامی واکاوی می‌کند.

از اساتید محترم سرکار خانم دکتر جان احمدی، حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر الویری و حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای دکتر لکزایی که در به‌ثمر نشستن این پژوهش نقش داشتند و همچنین از اساتید محترم جناب آقای دکتر شیرخانی، جناب آقای دکتر خضری، جناب آقای دکتر صفری فروشانی و جناب آقای دکتر محمد نصیری که ارزیابی این اثر را بر عهده داشتند و نیز همه دست‌اندرکاران گروه‌های آموزشی و پژوهشی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی و همکاران مدیریت امور پژوهشی که در فرآیند آماده‌سازی این نوشتار سهیم بوده‌اند، سپاس‌گزاری می‌کنیم و برای ایشان و هم‌مخاهمان اسلام، آرزوی توفیق بیشتر را در ترویج اسلام ناب از درگاه احدیت مسئلت داریم.

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

فهرست مطالب

۱۳.....	مقدمه
۱۶.....	بخش‌های تحقیق

فصل اول کلیات و مبانی پژوهش

(۱-۱۱)

۲۱.....	طرح مسئله
۲۲.....	پرسش‌ها و فرضیات تحقیق
۲۲.....	اهداف و ضرورت تحقیق
۲۴.....	پیشینه تحقیق
۳۱.....	واکاوی نظری
۳۸.....	قلمرو تحقیق
۳۹.....	روش تحقیق
۳۹.....	روش تجزیه و تحلیل داده‌ها
۴۰.....	تعریف واژگان و مفاهیم پژوهش
۵۵.....	ویژگی‌های تمدن اسلامی
۶۶.....	بررسی منابع پژوهش
۶۷.....	الف) تاریخ‌های عمومی
۷۲.....	ب) منابع دیوانی و ادبی
۷۷.....	ج) تاریخ‌های محلی و خاندانی
۷۹.....	د) آثار قضایی و مالی
۸۰.....	ه) فتوح و آثار جغرافیایی
۸۱.....	و) کتب رجالی و تراجم

۱۰ □ ساختار قدرت سیاسی خلافت عباسیان و تأثیر آن بر تمدن اسلامی

فصل دوم: ساختار قدرت سیاسی در نظام اسلامی تا آغاز عصر عباسیان

(۱۲۲ - ۸۳)

- پیشینه ساختار قدرت سیاسی در نظام اسلامی تا پایان عصر اموی..... ۸۵
۱. ساختار قدرت سیاسی دولت نبوی (ص)..... ۸۶
۲. ساختار قدرت سیاسی دولت اسلامی در عصر خلفا (۵۴۱ - ۱۱)..... ۹۷
۳. ساختار قدرت سیاسی دولت امویان..... ۱۱۰
- مقایسه ساختار قدرت دولت در دوره‌های گذشته (۱۳۲ - ۱۱ ق) با دولت نبوی..... ۱۱۴
- تشکیلات، نهادها و عناصر ساختار قدرت..... ۱۱۴
- ساختار قدرت سیاسی دولت اموی و تأثیر آن بر تمدن اسلامی..... ۱۱۸
۱. اقدام‌های تمدنی در دوره معاویه..... ۱۱۹
۲. دوره مروانیان..... ۱۱۹

فصل سوم: ماکای شبکه ساختار قدرت سیاسی در خلافت عباسی

(۱۲۳ - ۱۸۶)

- نهاد خلافت و شاخصه‌های آن..... ۱۲۶
۱. خلیفه، محور ساختار قدرت سیاسی..... ۱۲۶
۲. منابع مشروعیت نظام خلافت..... ۱۲۸
۳. قدرت کاریزمایی خلیفه..... ۱۳۰
۴. نشانه‌های اقتدار سیاسی خلافت..... ۱۳۲
- عناصر وابسته به نهاد خلافت..... ۱۳۷
۱. ولایتعهد..... ۱۳۸
۲. خاندان خلافت..... ۱۳۹
۳. دیوان‌ها و عناصر دیوانی دربار..... ۱۴۰
۴. نهاد وزارت..... ۱۴۲
- تقسیمات وزارت..... ۱۴۸
- جایگاه نهاد وزارت..... ۱۵۰
- آداب وزارت..... ۱۵۲
- نهاد دیوان..... ۱۵۳
- ساختار نظام دیوان‌سالاری در عصر عباسیان..... ۱۵۵
- انواع دیوان‌های دولتی..... ۱۵۷
۱. نهاد قضا..... ۱۶۵
۲. نهاد جیش (ساختار نظامی)..... ۱۷۵
۳. نهاد امارت..... ۱۷۶
۴. نهاد امیرالامرای..... ۱۸۰

فصل چهارم: تأثیر ساختار قدرت خلافت عباسی بر فراز تمدن اسلامی

(۲۹۸ - ۱۸۷)

۱۸۹.....	نقش ساختار قدرت در پیشرفت تمدن.....
۱۹۰.....	عوامل فراز تمدن اسلامی.....
۱۹۱.....	الف) واکاوی عوامل درونی.....
۱۹۱.....	۱. انسجام قدرت در نهاد خلافت.....
۲۱۶.....	۲. نقش خاندان عباسی در فراز تمدن اسلامی.....
۲۲۵.....	۳. نقش نهاد وزارت در فراز تمدن اسلامی.....
۲۳۱.....	۴. نهاد تعلیمی و تأثیر آن بر فراز تمدن اسلامی.....
۲۴۷.....	۵. تأثیر نهاد قضا بر فراز تمدن اسلامی.....
۲۷۳.....	۶. نقش دیوار سالاری در فراز تمدن اسلامی.....
۲۷۹.....	ب) عوامل بیرونی.....
۲۷۹.....	۱. گسترش قلمرو خلافت.....
۲۸۱.....	۲. رویارویی خلافت اسلامی با سرتمدن‌ها.....
۲۹۰.....	۳. امپراتوری و نقش آن در فراز تمدن اسلامی.....

فصل پنجم: واکاوی رابطه دگرگونی ساختار قدرت خلافت عباسی با فروز تمدن اسلامی

(۳۷۴ - ۲۹۹)

۳۰۱.....	تأثیر ضعف قدرت سیاسی خلافت عباسی بر رکود تمدن اسلام.....
۳۰۲.....	عوامل مؤثر بر ضعف ساختار قدرت سیاسی عباسیان.....
۳۰۲.....	الف) عوامل درونی.....
۳۰۲.....	یک. ضعف نهاد خلافت.....
۳۰۲.....	۱. تقسیم قدرت نهاد خلافت.....
۳۰۳.....	۲. تعدد ولایتعهدی.....
۳۰۸.....	۳. رقابت‌های جانشینی.....
۳۱۰.....	۴. دخالت زنان درباری در امور خلافت.....
۳۱۵.....	۵. تأثیر انحطاط اخلاقی خلفا بر ضعف نهاد خلافت.....
۳۲۵.....	دو. دگرگونی‌های نهاد وزارت و تأثیر آن بر ضعف نهاد خلافت.....
۳۲۷.....	۱. قدرت‌گیری اهل سیف بر اهل قلم.....
۳۳۱.....	۲. تعدد وزیران.....
۳۳۱.....	۳. عزل و نصب‌های بی‌دری وزیران.....
۳۳۲.....	۴. تبدیل شدن منصب وزارت به میدان رقابت.....
۳۳۳.....	۵. موروثی شدن منصب وزارت.....

- ۳۳۴..... ۶. خیانت و سوءاستفاده‌های مالی
- ۳۳۵..... ۷. بی‌کفایتی وزیران
- ۳۳۶..... سه. تحولات نهاد قضا و تأثیر آن بر رکود تمدن اسلامی
- ۳۳۶..... ۱. جدا شدن نهاد قضا از نهاد خلافت
- ۳۳۸..... ۲. فرمایشی شدن نهاد قضاوت
- ۳۳۹..... ۳. اختلافات مذهبی در امر قضا
- ۳۴۰..... ۴. رقابت قدرت در نهاد قضاوت
- ۳۴۲..... ۵. جذب و به‌کارگیری قضات نالایق در نظام قضایی
- ۳۴۲..... ۶. به‌کارگیری شیوه‌های ناشایست در تصاحب منصب قضا
- ۳۴۴..... ۷. پرهیز شایستگان از پذیرش مناصب قضایی
- ۳۴۵..... چهار. دگرگونی‌های درون‌ساختاری قدرت نظامی
- ۳۴۸..... ۱. تضعیف قدرت نظامی
- ۳۴۸..... ۲. تأثیر شکست‌های نظامی بر ضعف خلافت عباسی و فرود تمدن اسلامی
- ۳۵۲..... ۳. دور شدن از رویکردهای عقلانی و روی آوردن به تحجر
- ۳۵۳..... (ب) عوامل بیرونی
- ۳۵۳..... یک. تأثیر اهل ذمه بر شبکه ساختار قدرت نظام خلافت
- ۳۵۶..... دو. تأثیر ورود ترکان بر شبکه ساختار قدرت
- ۳۵۹..... سه. تجزیه سیاسی قلمرو خلافت اسلامی در عصر عباسی
- ۳۶۰..... چهار. شکل‌گیری حکومت‌های تجزیه‌طلب و نیمه‌مستقل در قلمرو خلافت
- ۳۶۳..... پنج. شکل‌گیری حکومت‌های موازی خلافت عباسی
- ۳۶۹..... شش. امپراتورایی و نقش آن در رکود تمدن اسلامی
- ۳۷۵..... نتیجه‌گیری و پیشنهادها

منابع و مأخذ

(۳۷۹ - ۳۰۰)

- ۳۷۹..... الف) فارسی
- ۳۸۷..... ب) عربی
- ۴۰۰..... ج) مقالات
- ۴۰۰..... د) منابع لاتین